

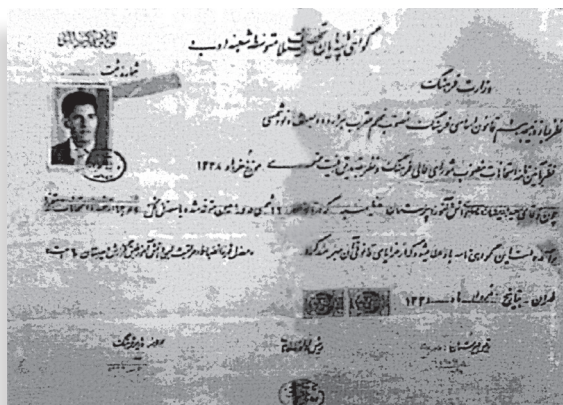
مدرسه عظیمیه در زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم (ع)

● سعید وزیریزاده

مقاله

اشاره

بررسی تأثیرات تأسیس دارالفنون بر شکل‌گیری مدارس نوین در اقصی نقاط کشور یکی از موضوعات این فصلنامه است در این شماره یکی از قدیمی‌ترین مدارس تهران به نام مدرسه عظیمیه که در عین قدمت، گمنام بوده و مفاخر و چهره‌های بزرگ علمی و فرهنگی را تربیت نموده مورد بررسی قرار گرفته است.

مردم شهرری در سال ۱۲۹۲ خورشیدی به استقبال مدارس جدید رفتند. در سال‌های ۱۳۳۵، ۱۳۳۶ ش. دوستی ارجمند داشتیم که دربارهٔ زبان و ادب فارسی بسیار می‌دانست و از دانش‌آموختگان دارالفنون بود اما تا دوره دبستان و سیکل اول را در دبیرستان عظیمیه شهر ری گذرانده بود. وی در شهر ری به دنیا آمده بود اما در شناسنامه‌اش نوشته بود «زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم». اگرچه محل خانواده دوست من که پدرش از متولیان سیدالکریم (ع) بود، در کوچه پشت

امامزاده حمزه (ع) قرار داشت اما از آن‌جا که واژه زاویه در فرهنگ عرفانی بار معنایی خود را دارد اطلاق واژه زاویه مقدسه به حضرت عبدالعظیم تأمل برانگیز است. اما در آن سال‌ها که من دانش‌آموز رشته ادبی عظیمیه بودم و دوستم موفق به دریافت کارشناسی در رشته حقوق قضایی شده بود، چندان به فرهنگ واژه‌های دینی و عرفانی و کاربرد آنها آگاه نبودم تا اینکه در پژوهشی که درباره تاریخ مدارس دختران و همچنین نام آوران دارالفنون داشتم با واژه ترکیبی زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم آشنا شدم و این به سال ۱۲۹۲ خورشیدی

است که مدرسه عظیمیه تأسیس شد.

در سال ۱۲۹۲ خورشیدی (برابر با ۱۳۳۱ قمری و ۱۹۱۳ میلادی) مردم زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم در روزنامه برق شرحی درباره نداشتن مدرسه نوشتند و درخواست گشودن مدرسه کردند^۱

آقای شیخ الاسلام^۲ پس از یکسال پنجاه تومان از درآمد آستانه را برای این کار اختصاص داد و از وزارت معارف تقاضای یک باب مدرسه رایگان موسوم به عظیمیه کرد. وزارت معارف این پیشنهاد را پذیرفت و پس از فراهم کردن تمام وسایل لازم در آذر ماه همان سال افتتاح مدرسه را اعلام کرد. در روز گشایش مدرسه در بقعه حضرت عبدالعظیم بزرگان شهر و رؤسای وزارتخانه‌ها به مدرسه دعوت شدند و در حضور آنان نیز نیرالملک^۳ معاون وزارت معارف در باب ترغیب اهالی برای شرکت در امور مدرسه سخنرانی کرد.^۴ درس‌های مدرسه مطابق با برنامه وزارت معارف و هر چهار سال یکبار شاگردهای جدید می‌گرفت. بخشی از شاگردان موقع امتحان به دارالفنون می‌رفتند و می‌آمدند و داوطلبانه

۱. در دوره مشروطیت یعنی با فتح تهران و فرار محمدعلی میرزا مشروطه خواهان و آزادی خواهان که در خارج از کشور بودند به ایران آمدند و بازار روزنامه‌ها گرم شد. اما روزنامه برق هم پس از مدتی توقیف شد و روزنامه رعد جایش را گرفت.
۲. شیخ الاسلام کارش پاسخگویی به مسائل شرعی و انفرادی بوده است. علاوه بر این گاهی اقامه جماعت می‌کرد. در مناسبت‌های مختلف از جمله سوگواری عزاداری و اعیاد منبر می‌رفت بنابراین شیخ الاسلام یکی از مناصب آستان مقدس سید الکریم بوده است. به نوشته‌ی امزادگان و برحسب برخی اسناد موجود (سند شماره ۲۱۰) از جمله شیخ الاسلام‌های آستان ملاعلی شیخ الاسلام جد آقا بزرگ، کارمند فعلی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم بوده که پس از درگذشت وی این سمت در آستانه منسوخ شده است. به اختصار از ۲۰۲ و ۳۰۳ کتاب‌امامزادگان
۳. رضا قلی خان (نیرالملک) فرزند جعفر قلی خان نیرالملک است. هر دو از دانش‌آموختگان دارالفنون هستند. نیرالملک از سال ۱۳۲۹ تا سن سال ۱۳۳۸ ق (۱۲۹۹ ش) طبق فرمان احمد شاه سمت معاونت وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه را به عهده داشت، چه نیرالملک پدر، و چه پسر خدمات ارزنده‌ای را به معارف ایران کرده‌اند به اختصار از کتاب از شازده تا حاجی، تألیف سعید وزیری
۴. اقبال قاسمی پویا، مدارس جدید در دوره قاجاریه، ص ۳۳۱

در سال ۱۲۹۲
خورشیدی، مردم
زاویه مقدسه
حضرت عبدالعظیم
در روزنامه برق
شرحی درباره
نداشتن مدرسه
نوشتند و
درخواست گشودن
مدرسه کردند

امتحان شش ساله را مطابق با مدارس شهر به صورت کتبی و شفاهی انجام می دادند و تصدیق می گرفتند.

در سال ۱۲۹۲ شهری؛ شهری که روزگاری عروس شهرهای جهان به حساب می آمد نه عنوان شهر را داشت و نه شهرستان، و نه نام ری را بر خود داشت بلکه با نام **شاه عبدالعظیم** خوانده می شد چنان که هنوز هم در تداول عامه به شهر ری «شاه عبدالعظیم» می گویند. اما عنوان زاویه مقدسه گونه ای حرمت گذاشتن به مردمی بوده است که در جوار حضرت زندگی می کردند.

از گزارش **کتاب مدارس جدید در دوره قاجاریه** همچنین بر می آید که دانش آموزان داوطلب برای گرفتن تصدیق نامه ششم ابتدایی باید با شاگردان مدارس شهر امتحان می دادند. بنابراین شهر ری در آن زمان شهر نبوده است. وانگهی چنین استنباط می شود که مدرسه عظیمیه دارای چهار کلاس بوده است اما این که نوشته اند هر چهار سال یک بار شاگردهای جدید می گرفتند کمی نارسا است.^۱

به نوشته دکتر عیسی صدیق درجات تعلیم آموزش از لحاظ مدارج تحصیلی مطابق ماده ۱۵ قانون اساسی معارف به دو درجه تقسیم می شود:

۱. مدارس دهکده ۲. مدارس ابتدایی شهری

مدارس دهکده و شهر فقط از حیث سال های تحصیلی باهم اختلاف دارند. در دهات دوره تحصیلی ۴ سال است و در شهرها ۶ سال. (آشنایی با مدارس دختران ص ۲۱۸)

بنابراین گزارشی که در کتاب **مدارس جدید** آمده است به این معنی است که چون مدارس دهات فقط چهار کلاس دارند برای دریافت تصدیق ششم باید به شهر بروند، چون که دوره ابتدایی در شهرها ۶ سال بوده است. از این رو دانش آموزان مدرسه عظیمیه برای شرکت در امتحانات ششم ابتدایی به صورت متفرقه به دارالفنون می رفتند. اما در مصاحبه ای که با حاج قوام که خود در مهر ماه ۱۳۲۰ تصدیق ششم گرفته، داشتم؛ چنین اظهار نظر می کرد که: برای شرکت در امتحان نهایی کلاس ششم ابتدایی به «مدرسه سپه سالار» می رفته اند.

در سال ۱۲۹۷ که نصیرالدوله بدر وزیر معارف بود از تاریخ تأسیس مدرسه عظیمیه ۱۵ سال می گذشت، بدر بر آن شد تا چند مدرسه ابتدایی در حومه تهران ایجاد کند.

۱. کرج؛ ۲. ورامین؛ ۳. دماوند؛ ۴. رباط کریم؛ ۵. شهریار؛ ۶. گرمسار؛ ۷. اشتهارد؛ ۸. امامزاده جعفر؛ ۹. رودهن و....

برابر آمار در سال تحصیلی ۱۳۰۹ - ۱۳۱۰ در شهرهایی که امروز مرکز استان هستند مثل کرج و دیگر قریه ها که امروز شهرستان هستند مانند **امامزاده جعفر** که امروز پیشوا شده است، فقط مدارس چهار کلاسه وجود داشت. در این سال فقط مدرسه عظیمیه، شهر

۱. مدت تحصیل در مدارس ابتدایی چهار سال است و شاگرد باید در سن هفت سالگی به مدرسه برود و در سن ۱۲ سالگی به دبیرستان برود. این قانون در زمان نیرالملک تصویب و اجرا شد. دوره دبیرستان ۵ سال بود که خود به دو دوره تقسیم می شد، دوره اول ۳ سال و دوره دوم ۲ سال است.
(برگرفته از کتاب وزیران علوم اقبال یغمایی.)

ری ۶ کلاس ابتدایی با ۱۹۴ دانش‌آموز داشت و این در حالی است که در کرج فقط یک مدرسه ۳ کلاسه با ۶۶ دانش‌آموز بود.

برابر سند و
مندرجات سالنامه
آمار

سال ۱۵-۱۳۱۴

نام مدرسه عظیمیه
با عنوان مدرسه
نمره یک حضرت
عبدالعظیم
یاد شده است

برنامه درسی دوره ابتدایی

در آغاز ایجاد مدارس جدید دوره ابتدایی چهارسال بود و دوره متوسطه ۵ سال، بنابراین دوره تحصیل در ابتدایی و متوسطه ۹ سال می‌شد اما پس از مدتی دوره ابتدایی برابر تصویب‌نامه ۱۲۹۰ خورشیدی به کسانی که در امتحان ششم ابتدایی شرکت کرده و موفق می‌شود گواهی شش‌ساله ابتدایی داده می‌شد. این گواهی‌نامه به امضای وزیر معارف می‌رسید. در اینجا ضروری می‌دانم برنامه درسی چهار ساله ابتدایی را که در زمان وزارت نیرالملک بدر تدوین شده است بیاورم.

۱. خواندن و نوشتن فارسی به‌طور صحیح
 ۲. تلاوت قرآن مجید با رعایت علم تجوید که علم قرائت باشد
 ۳. مسائل شرعیه فردی از اصول و فروع
 ۴. حساب تا تناسبات اربعه
 ۵. دوره مختصر جغرافیا
 ۶. کلیات تاریخ ایران و سیره حضرت رسول (ص)
 ۷. صرف و نحو زبان فارسی
 ۸. اخلاق در ضمن قصه و حکایت
 ۹. بدیهیات علوم در طی حکایت فارسی که ذهن اطفال را نزدیک به دریافت معارف کند
 ۱۰. مشق خط با سیاق به قدر کفایت
 ۱۱. دوره مختصر صرف عربی
 ۱۲. دوره مختصر نحو عربی
- مدت تحصیل دوره ابتدایی چهار سال بوده است.

قصبه شاه عبدالعظیم به بخش ری تغییر نام داد

در سال ۱۳۱۷ش. که راه آهن سرتاسری از ری به سوی شمال کشیده می‌شد ایستگاه ری افتتاح شد و از این تاریخ بود که واژه «ری» به‌جای غار و فشافویه نشست و قصبه شاه‌عبدالعظیم به بخش ری تغییر نام داد و شهر ری شد. اما سال‌ها پیش از آن هم مدرسه عظیمیه شش کلاسه و شهری شده بود.

برابر سند و مندرجات سالنامه آمار سال ۱۵-۱۳۱۴ نام مدرسه عظیمیه با عنوان مدرسه نمره یک حضرت عبدالعظیم یاد شده است. به موجب همین سند این مدرسه

از سال ۱۳۲۲،
شهر ری، نخستین
شهری بود که در
حومه تهران دارای
دبیرستان می شد

دارای ۶ کلاس تحصیلی بوده است و در آنها ۲۱۸ پسر درس می خوانده اند و عده معلمان مدرسه ۹ تن بود. در سالنامه و آمار تحصیلی ۱۶-۱۳۱۵ نام مدرسه عظیمیه با عنوان عظیمیه زاویه مقدسه یاد شده است. در این سال مدرسه عظیمیه ۲۳۵ دانش آموز و ۹ معلم داشت.

داوطلبان تصدیق ششم ابتدایی

در سال ۱۳۱۶-۱۳۱۵ تعداد ۲۲ دانش آموز در امتحان نهایی ششم ابتدایی شرکت می کنند که از این تعداد ۱۹ نفر موفق به اخذ تصدیق ابتدایی می شوند. در سال تحصیلی ۱۷-۱۳۱۶ مدرسه ۲۵۴ دانش آموز داشته است، با ۶ کلاس و ۱۰ آموزگار. کلاس ششم ابتدایی مدرسه ۳۲ دانش آموز داوطلب داشته است که از این عده ۲۴ نفر موفق به دریافت گواهی نامه ششم ابتدایی شدند.

به استناد آمار رسمی وزارت معارف در سال ۱۳۱۶-۱۳۱۵ در قصبه حضرت عبدالعظیم دبستان دخترانه ای با نام دوشیزگان عظیمیه حضرت عبدالعظیم فعالیت داشته است. این مدرسه، ۱۳ سال پس از تأسیس مدرسه پسران شروع به کار می کند. در سال ۱۳۱۵-۱۳۱۴ دارای ۱۰۴ دانش آموز دختر بوده است با ۶ معلم زن و دانش آموز کلاس ششم ۸ نفر بوده اند که هفت نفر از آنان موفق به دریافت گواهی ششم ابتدایی شدند.

دبیرستان عظیمیه

در زمان وزارت علی اکبر سیاسی یک کلاس اول متوسط به دبستان عظیمیه ضمیمه شد و بدین گونه از سال ۱۳۲۲، شهر ری، نخستین شهری بود که در حومه تهران دارای دبیرستان می شد.^۱

ساختمان عظیمیه در آغاز ضمیمه دبستان بوداما پس از اینکه دبیرستان دارای دوره دوم متوسطه شد دبیرستان به ساختمانی که در ابتدای باغ *حرم الدوله* بود نقل مکان کرد و چون دانش آموزان رو به افزایش گذاشتند، دوره دوم متوسطه که دو سال تحصیلی بود کارش را شروع کرد. یک ساختمان دو طبقه در کنار آنجا ساختند. این ساختمان که تا مهر ۱۳۳۵ محل دبیرستان عظیمیه بود به ساختمان جدیدی که از محل شهرداری در خیابان مظفری ساخته شده بود نقل مکان کرد. از بنای ساختمان جدید ۶۲ سال می گذرد. من از مهر ۱۳۳۵ تا ۱۳۳۸ دانش آموز رشته ادبی بودم و از آنجا دیپلم ادبی گرفتم.

دانش آموزان این دبیرستان دو دوره ۳ ساله و ۲ ساله را طی می کردند و موفق به دریافت دیپلم علمی می شدند و چون ششم ادبی و ریاضی طبیعی در دبیرستان نبود ناگزیر

۱. تأسیس دبیرستان عظیمیه بنا به گفته حاج قوام، نتیجه کوشش و علاقه مسئول آموزش آن اداره، دکتر عباس یمینی شریف است که علاوه بر معلم بودن باید وی را از شاعران کودک دانست: وی از دانش آموختگان دارالفنون است.

ششم دبیرستان را در یکی از دبیرستان‌های تهران، دبیرستان بدر یا دبیرستان دارالفنون ادامه می‌دادند. تا آنجایی که من پژوهش کرده‌ام برخی از آن دانش‌آموزان از چهره‌های فرهنگی و علمی کشورند.

معلمان دبیرستان عظیمیه

اولین فارغ‌التحصیلان عظیمیه، در دو رشته ادبی و طبیعی در خرداد ۱۳۲۷ موفق به دریافت دیپلم شدند. (۶۰ سال پیش) تا این تاریخ بیشتر معلمان از افراد غیرادبی بودند. چنان‌که در سال ۱۳۳۵ که من کلاس ششم ادبی بودم، فقط یک دبیر طبیعی به نام شمس‌نیا و یک دبیر درس دیکته به نام امینی از مردم شهر ری بودند. اما این حقیقت وجود دارد که دبیران عظیمیه از چهره‌های موفق علمی بودند که من اشاره‌ای گذرا به نام آنان خواهم داشت.

دکتر مهدی مدرسی، دبیر ادبیات؛ دکتر حافظی، دبیر ادبیات؛ دکتر حسن روشن، دبیر ریاضی؛ دکتر حسن ملک شاهی، دبیر عربی؛ دکتر قاسم قاضی شاگرد اول رشته فلسفه دانشگاه تهران؛ مهندس شمس‌نیا؛ مهندس فرزانه؛ اسماعیل ریاحی، دبیر زبان؛ مترجم و کارگردان تئاتر و سینما در رشته تاریخ نیز باید از دکتر عبدالحسین نوایی نام برد.

دانش‌آموختگان عظیمیه

از زمانی که دبیرستان عظیمیه کارش را آغاز کرد تا اکنون، چهره‌های نامی از این دبیرستان بیرون آمده‌اند که هریک در زمینه‌های آموزشی، مردم‌شناسی، قضاوت، پزشکی، تعلیم و تربیت، نمایشنامه‌نویسی، داستان‌نویسی، پژوهش‌های ادبی و هنری از چهره‌های شناخته‌شده کشور هستند. در این جستار کوتاه فقط به معرفی شش تن بسنده می‌کنم.

۱. دکتر جواد صفی‌نژاد. متولد ۱۳۰۸ در شهر ری، وی تحصیلات ابتدایی و متوسطه را

در مدرسه عظیمیه به پایان رساند.

دکتر گنجی درباره این فرهیخته مردم‌شناس می‌گوید:

«در میان جغرافی دانان معاصر ایران کسی که به احتمال قوی، بیشتر از هر متفکر دیگری در زمینه روابط انسان و طبیعت در کشاورزی مطالعه کرده و پژوهش‌هایی آغاز و عنوان نموده، همانا جواد صفی‌نژاد است که بیش از ۲۰ سال در این زمینه‌ها کار کرده است»^۱.

۲. مهدی صفی‌نژاد متولد ۱۳۱۰ در شهر ری، وی نیز در دبستان و دبیرستان شهر

ری درس خواند و در سال ۱۳۳۵ در رشته زیست‌شناسی و علوم تربیتی از

دانش‌سرای عالی فارغ‌التحصیل شد.

۱. دارالفنون و جغرافیا، ص ۲۳۶

از زمانی که
دبیرستان عظیمیه
کارش را آغاز کرد
تا اکنون، چهره‌های
نامی از این
دبیرستان بیرون
آمده‌اند

از ۱۶ پژوهش ارزنده وی به این چند کتاب اشاره می‌شود:

الف) بررسی گروه واجب‌التعلیم و اطفال ۶ تا ۱۰ سال که خارج از مدرسه به تفکیک مناطق شهری و روستای در سال ۱۳۴۳ خورشیدی

ب) روش برآورد هزینه در برنامه‌ریزی آموزشی از انتشارات یونسکو - سال ۱۳۵۱

ج) خصوصیات برنامه‌ریزی آموزش و پرورش، شهریور ۱۳۵۱

د) اصول سیستم‌های مختلف برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر آموزش ضمن خدمت، شهریور ۱۳۵۵

۳. دکتر احمد خاتمی، استاد نمونه کشوری در گروه علوم انسانی. فعالیت‌های آموزشی خود را از سال ۱۳۵۹ آغاز کرده است. از سال ۱۳۷۱ به عضویت در گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه شهید بهشتی درآمد. وی در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد و دکتری ادبیات به تدریس اشتغال دارد.

۴. پروفسور ناصر نفری، وی در دبستان و دبیرستان عظیمیه درس خواند، (تا آنجا که من اطلاع دارم). نمونه‌ای از تألیفات وی عبارتند از:

الف) تحقیق پژوهش در تأثیرات هسته و ارتباط با سطح غشایی؛

ب) افزایش میزان یونیزه شدن خودکار در غشاهای فسفولیپیدی و ده‌ها پژوهش دیگر در رشته‌های علمی.

۵. هرمز هدایت، کارگردان، بازیگر، مدرس هنر. وی تئاتر پویا را در سال ۱۳۴۵ بنا نهاد. نخستین کار حرفه‌ای خود را در کنار علی نصیریان و عزت‌الله انتظامی آغاز کرد درباره این هنرمند ارزنده و کارها و پژوهش‌هایی که کرده است باید دفتر جداگانه‌ای باز کرد.

۶. داود گنجه‌ای، فرهنگی خوش ذوق است که به گفته محمد رضا لطفی از بازماندگان سبک سنتی کمانچه نوازی است. به دلیل اشراف بر ردیف‌ها و شیوه‌های مختلف آوازی در این زمینه نیز صاحب آگاهی‌های فراوان است. (برگرفته از کتاب «ری‌نامه».)

داستان‌نویسانی مانند حسن وزیری، سعید وزیری و قضات عالی رتبه مانند ناصر صدرالخطای و حسن اذالی، از عظیمیه برخاسته‌اند. بررسی زندگی و کار نام آوران عظیمیه در این مختصر نمی‌گنجد.

دریغ و درد که دبیرستان مورد بی‌مهری قرار گرفته است اما ساختمان این مدرسه که ۶۳ سال پیش ساخته شده است هنوز هم در کنار خیابان مظفری دیده می‌شود اما از تابلوی دبیرستان عظیمیه خبری نیست. به‌جای آن نام هنرستان مفید آمده است و

شگفت‌تر اینکه تاریخ ۱۳۲۲ که در اول متوسطه دبیرستان عظیمیه شکل گرفته است در زیر تابلوی هنرستان مفید قید شده است. ثبت تاریخ ۱۳۲۲ این فکر را به ذهن می‌آورد که قصد مسؤلان آموزش و پرورش فقط تغییر نام دبیرستان عظیمیه به مفید بوده است نه فراموش کردن تاریخ ۱۰۷ ساله آموزش و پرورش شهر ری که با تأسیس مدرسه عظیمیه زاویه مقدسه حضرت عبدالعظیم، قصبه حضرت عبدالعظیم آن زمان را که اکنون شهرستان ری شده به‌عنوان اولین مدرسه حومه شناخته شده است. من فکر می‌کنم باید این بنای تاریخی یا با نام دبیرستان ماندگار عظیمیه همچنان فعالیت فیزیکی داشته باشد یا تبدیل به موزه آموزش و پرورش شهرستان شود. البته این نظر یکی از دانش‌آموزانی است که ۶۰ سال پیش از این دبیرستان موفق به دریافت گواهی‌نامه ششم ادبی شده است و از آن تاریخ تاکنون فقط به کار فرهنگی فکر می‌کند.

داستان نویسانی
مانند
حسن وزیری،
سعید وزیری
وقضات عالی رتبه
مانند
ناصر صدر الخاطی
و حسن اذالی،
از عظیمیه
برخاسته‌اند

مآخذها

۱. پرویز صلاحی، تاریخ مدارس خارج از ایران، تهران، ۱۳۸۲
۲. پویا قاسمی، اقبال، مدارس جدید در دوره قاجار، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۵
۳. سعید وزیری، تاریخ مدارس دخترانه ایران، نشر کوشش، تهران، ۱۳۹۱
۴. سعید وزیری، از سازده تا حاجی نشر کوشش، تهران ۱۳۹۳
۵. سالنامه وزارت معارف، اداره کل نگارش، ۱۳۱۵-۱۳۱۴
۶. سالنامه وزارت معارف، اداره کل نگارش، ۱۳۱۶-۱۳۱۵
۷. امامزادگان و تربت برخی از پاکان و نیاکان شمیران، تهران، شهر ری، ۱۳۸۸